

УДК: 94(477):930.85

ОСТАЦУК В.І.,

Одеський національний політехнічний університет

Осташук Віра Іванівна (1983 р. н.). У 2005 р. закінчила історичний факультет Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Аспірантка кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Тема кандидатської дисертації – «Освіта в період румунської окупації в Одесі в 1941-1944 роках».

РОЗВИТОК МЕДИЦИНИ, МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В ОДЕСІ В ПЕРІОД РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.)

У статті розглядається розвиток медицини в період румунської окупації в Одесі, освітня діяльність медичного факультету Одеського університету та медичного технікуму, наукова діяльність цих установ.

В статье рассматривается развитие медицины в период румынской оккупации в Одессе, образовательная деятельность медицинского факультета Одесского университета и медицинского техникума, научная деятельность этих учреждений.

In article development of medicine is considered during the Romanian occupation in Odessa, educational activity of medical faculty of the Odessa University and medical technical school, scientific activity of these establishments.

Донедавна поза увагою істориків залишалося чимало проблем, які торкалися окупаційної політики. Досить довго дослідники були позбавлені можливості об'єктивно і неупереджено вивчати питання, пов'язані з реалізацією німецько-румунською окупаційною владою освітньої та наукової політики. Надзвичайно цікавий матеріал в цьому плані дає місто Одеса. Це обумовлено тим, що тут був осередок освітнього, культурного, наукового життя.

У контексті загальної проблеми (освітня та наукова політика окупаційної влади) особливий інтерес викликає історія розвитку медичних знань.

Виходячи з цього, метою даної роботи є дослідження розвитку медицини, науково-дослідницька робота, проведена медичними навчальними та науковими закладами Одеси в період румунської окупації 1941-1944 роках.

Для досягнення означеної мети необхідно, на наш погляд, розглянути, по-перше, становлення

окупаційної влади; по-друге, розвиток практичної медицини окупованої Одеси; по-третє, освітню діяльність медичного факультету Одеського університету та медичного технікуму; по-четверте, наукову діяльність цих установ. Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії Одеси.

На сьогодні не існує наукових розробок присвячених безпосередньо розвитку медицини та науково-освітньої діяльності медичного факультету Одеського університету означеного періоду. Поряд з цим слід зазначити, що доба окупації вже ставала предметом досліджень радянських (І.Є. Левіт, В.Ф. Єгоров, М.І. Зотов [1]), сучасних вітчизняних (М.І. Михайлуца, В.П. Щетніков, А.А. Черкесов і В.П. Гридін [2]), американських (А. Даллін [3]), румунських та молдавських (А. Габор, О. Веренка, Р. Соловей [4]) дослідників.

Джерельну базу статті становлять матеріали державного архіву Одеської області, зокрема фонд «Дирекції Культури Губернаторства Трансністрії» [5] та румунська періодична преса («Одесская газета», «Одесса», «Молва»), яка виходила з перших днів окупації Одеси.

З 16 жовтня 1941 року територія між Дністром і Бугом була передана румунській громадянській управі з назвою Трансністрія. Ця провінція була створена 29 липня 1941 р. з центром у м. Тирасполь, а з 17 жовтня 1941 центр був переміщений до Одеси [6]. Губернатором Трансністрії було призначено Г. Алексяну.

До новоутвореного «губернаторства» було включено південно-західні українські землі: всю Одеську, частину (західніше Південного Бугу) Миколаївської та Вінницької областей; а також лівобережні райони Молдавії. Західним суходільним кордоном Трансністрії була умовна лінія Могилів-Подільський – Бар – Жмеринка.

На окупованій румунській території створювався типовий адміністративний устрій, який існував у Румунії. Румунський уряд мав підготовлені для цих земель систему управління, адміністрацію, кадри.

Від самого початку геополітичне та стратегічне значення регіону змушувало німецьке командування потурбуватися, щоб Румунія отримала мандат лише на тимчасову адміністрацію та економічну експлуатацію Трансністрії. Адміністративна група з кількох районів складала повіт. Усього повітів було тринадцять: Могилів, Тульчин, Ямпіль, Рибниця, Балта, Дубоссари, Ананьєв, Криве Озеро, Тирасполь, Овідіополь, Березівка, Одеса і Очаків [7].

Повіт очолював префект – довірена особа губернатора, що мав у своєму розпорядженні поліцію, жандармерію та соціально-економічні служби. Префект володів вищою владою в повіті і у свій діяльності опирався на двох помічників – субпрефектів, один з яких мав бути місцевим жителем. На вищі посади Г. Алексяну призначав представників з Румунії [8].

Для управління містами і селами було створено примарії на чолі із примарем: у місті – головою, на селі – старостою. Примарі та їх помічники призначалися префектом повіту або, в окремих випадках, – губернатором. Два міста мали муніципальну побудову управління.

На чолі одеського муніципалітету (міським головою) постановою губернатора Трансністрії було призначено Германа В. Пинтю.

Апаратом виконавчої влади губернатора Трансністрії були так звані дирекції, які займалися питаннями адміністрування, юстиції, фінансів, комерції, праці, індустрії, харчової промисловості, агрокультури, монополії, економіки, культури, охорони здоров'я, шляхів сполучення, зв'язку та ін. Слід зауважити, що Г. Пинтя відразу сконцентрував у своїх руках досить велику владу: навіть ряд дирекцій губернаторства були

підпорядковані водночас і йому, і Г. Алексяну. Поступово частина відділів дирекцій (кількість яких зростала) переходила до повного керівництва з боку муніципалітету [9].

Для організації діяльності повноцінних медичних установ під керівництвом одеського муніципалітету була заснована медико-санітарна дирекція. Директором її був призначений С. Канеску [10].

Вона мала наступні відділи: санітарний, медичний, курортно-кліматичний, фармацевтичний, адміністративний, фінансовий і економічний. Для кращого нагляду за відповідними підрозділами медичному відділу призначалися два інспектори: медико-шкільний і ветеринарний. Установи соціального захисту 1 червня 1943 року були передані місцевому патронажному комітету. Інші медичні установи були передані губернаторству: університетські клініки, лікарня № 3, пологовий будинок № 1.

Медико-санітарна дирекція на 16 жовтня 1943 року мала 77 медико-санітарних одиниць з 1902 службовцями. З цих одиниць 22 – санітарні, з персоналом з 185 осіб, 37 – медичні з персоналом з 1296 осіб і 18 фармацевтичних, курортно-кліматичних та інших (допоміжних), з персоналом у 421 особу.

Санітарний відділ мав у своєму віданні 12 санітарних дільниць, центральну гігієнічну лабораторію, судово-медичну експертизу, протималарійну станцію, дезінфекційну станцію і шість громадських лазень. Медичний відділ мав 5 лікарень, 14 поліклінік, 2 пологові будинки, одну амбулаторію, 3 диспансери, 2 дитячі консультації, швидку допомогу, лікарню для прокажених і 8 медичних пунктів. Курортно-кліматичний відділ мав у своєму складі лікувальну станцію «Лермонтов», пляж «Аркадія» і пляж «Ланжерон». Фармацевтичний відділ налічував 12 аптек, 2 аптекарських магазини, 3 аптеки при лікарнях і один склад. Сектор шкільної гігієни відповідав за нагляд за здоров'ям учнів та вчителів всіх початкових шкіл Одеси. Школи були розподілені на 8 районів, у кожному з яких призначався лікар [11]. Встановлений солярій для слабких дітей.

У секторі медичного устаткування за наказом дирекції охорони здоров'я були відкриті курси вдосконалення лікарів, через які повинні були пройти всі лікарі Трансністрії. У секторі венеричних захворювань було засновано 6 профілактичних пунктів, де безкоштовно надавалася допомога. У секторі пасивної допомоги були організовані пункти першої допомоги. Вже до кінця 1943 року була створена вища медична комісія, яка вирішувала всі суперечливі випадки, які з'являлися під час роботи й в інших підрозділах [12].

У медичних установах, згідно з даними дирекції актів громадянського стану, було прийнято 3273 пологів, зареєстровано 3255 смертей [13].

За 1943 рік через клініку Одеського університету пройшло 7268 хворих. Було проведено 2000 хірургічних операцій [14].

Медичне обслуговування було платним. Так, консультація лікаря коштувала 12 марок, операція – 20, рентген – 20, за харчування в лікарні щоденно потрібно було платити 2 марки [15]. Радянський історик І.С. Левіт стверджував, що лікування було недоступним для трудящих [16], але якщо ми співвіднесемо тодішні ціни, то побачимо наступне. Наприклад, за кілограм хліба давали 3 марки, курка коштувала 11 марок, сало – 21-22 марки, пляшка горілки – 19 марок. Пообідати – два блюда з компотом і випити стакан вина коштувало 8 марок. Тобто, платня за лікування була невисока. Крім того, існували безкоштовні клініки при університеті. Таким чином, практична медицина в окупованій Одесі набула певного розвитку.

Румунська адміністрація надавала великого значення розвитку медичної освіти. Так, з відкриттям Одеського університету 7 грудня 1941 року першим факультетом, де розпочалися заняття, був медичний, лекції там розпочали читати 16 лютого 1942 [17]. Загальна кількість студентів університету, які вступили і зареєструвалися на 1 грудня 1942 року, складала 1548. З них на медичний факультет записався 701 студент, на фармацевтичне відділення – 113 [18]. Факультет знаходився у Валіховському провулку № 2 [19]. Деканом був призначений професор Живатов.

Від початку свого існування адміністрацією медичного факультету була розпочата досить активна адміністративна та наукова діяльність. 11 грудня 1942 року радою професорів медичного факультету була проведена реорганізація навчального плану [20]. Термін навчання становив 6 років. Це виділяло медичний факультет з поміж інших, де передбачалось 5-річне навчання.

Вимоги до студентів на медичному факультеті порівняно з іншими суттєво зростали. Так, якщо у 1942 році студенти складали лише шість предметів, то вже влітку 1943 на факультеті іспити проводилися з 28 предметів [21].

Особливістю медичного факультету було те, що студенти медичного факультету одні з небагатьох, які не підлягали трудовій повинності. Натомість вони проходили медичну практику в якості лікарів. У зв'язку з тим, що медичний факультет мав декілька клінік, студенти мали можливість поглибити свої знання на практичній роботі, що допомагало краще засвоїти теоретичні дисципліни. Клініки університету були безкоштовні для всіх [22]. Навіть коли на інших факультетах заняття припинялися з тих чи інших причин, на медичному факультеті заняття продовжувалися [23].

Отримати медичну освіту в Одесі можна було не тільки на медичному факультеті університету, а й в медичному технікумі та вищій стоматологічній школі. Пізніше медичний технікум був перетворений на медичну фармацевтичну школу з трьома відділеннями: фармацевтичним, фельдшерським

і акушерським. Школа розпочала свою діяльність під керівництвом Косовського і завідуючого навчальною частиною Кальницького. Тоді було прийнято більше 300 учнів і учениць на базі семирічки.

У школі читали акушерство професор Сахаров, хірургію – професор Снежков і доктор Поль, а також викладали багато доцентів: Костинович читав анатомію, Скроцький – мікробіологію, Каменталь – технологію лікарських форм [24]. Вища стоматологічна школа мала 2 відділення: зуботехніків (курс навчання тривав 2 роки) та стоматологів (3 роки). У ній навчалося 590 учнів [25].

Таким чином, окупаційна влада надавала досить великого значення розвитку медичної освіти. Це підкреслює той факт, що крім вищого навчального закладу (медичний факультет Одеського університету), були влаштовані також середні навчальні заклади: медичний технікум, вища стоматологічна школа.

Розвиток освіти, у свою чергу, вимагав і наукових студій. Найбільша кількість захистів дисертацій Одеського університету відбулася на медичному факультеті. Так, 11 січня 1943 року відбувся захист дисертації на здобуття ступеня доктора медичних наук магістра медицини Володимира Івановича Савка на тему «Меланофорний гормон в біології та патології жіночого організму». Він багато років працював з питань ранньої діагностики вагітності, і ним була запропонована цікава і в той же час проста за технікою проба на вагітність, яка в клініці проф. Живатова витіснила більш складні проби [26].

26 травня 1943 року відбувся захист докторської дисертації завідувача кафедри біохімії медичного факультету доцента Т.Я. Багдасаріану. Тема дослідження – надлабільні сполуки фосфору. Офіційними опонентами виступали професор Б.А. Шаццло, професор А.М. Мелік-Мергатов і професор С.А. Нікітін. У результаті йому було присвоєно ступінь доктора медицини [27].

У січні 1943 року відбувся захист докторської дисертації доцентом хірургії В.П. Снежковим на здобуття вченого ступеня доктора медицини на тему: «Клініка слинокам'яної хвороби».

Захисти дисертацій відбувалися і в 1944 році. 10 січня відбувся захист дисертації на ступінь магістра медичних наук лікарем біохімії з Сімферополя Олександри Іванівни Степанової. Тема дисертації: «Про реакції організму на грязелікування». Рада факультету визнала дисертацію гідною ступеня магістра медичних наук [28].

Професор медичного факультету І. Соколов передав дирекції культури та німецькому командуванню свою наукову роботу, основний зміст якої полягав у новому методі лікування соками (витяжками) з різних рослин. Ця праця була надрукована в типографії губернаторства німецькою мовою [29].

15 квітня в одній з медичних аудиторій Одеського університету (Ольгіївська, № 4) відбулося зібрання лікарів, де була залучена

майже уся професура університету і багато лікарів міста.

Відбулися вибори Ради товариства лікарів. Головою було обрано ректора університету професора Павла Часовщикова, заступниками – професор Скроцький і професор Г. Потапенко. Товариство складалося з діючих і почесних членів, причому членами могли бути як місцеві, так і не місцеві лікарі, фармацевти і зубні лікарі.

Товариство очолювалося Радою (Президією), яка обиралася на два роки загальним зібранням усіх його членів, яка мала надзвичайно широкі повноваження у всіх галузях діяльності. Товариству надавалося право влаштовувати, згідно з діючим законодавством, наукові засідання (пленарні і секційні) з питань затвердженими Радою (Президією) товариства [30]. Наукові доповіді членів товариства повинні були друкуватися в існуючих друкованих органах, у тому числі в працях Одеського університету, або видаватися у вигляді окремих видань. Отже, головною метою товариства став розвиток медичних знань.

Таким чином, було зроблено немало позитивного в галузі медицини. Були відкриті лікарні, пологові будинки, університетські клініки, у цих закладах проходили практику студенти медичного факультету, і це рятувало їх від трудової повинності, яка була обов’язковою для студентів інших факультетів. Хоча лікування було платним, але це була номінальна плата, крім того університетські клініки були безкоштовними.

Під час окупації досить плідно працював Одеський університет з його медичним факультетом, медичний технікум, вища стоматологічна школа. При цьому не припинялася наукова робота в товаристві лікарів при університеті, на медичному факультеті була захищена найбільша кількість дисертацій, ніж на інших спеціальностях Одеського університету.

Виходячи з вищесказаного, можемо констатувати, що румунська влада намагалася будь-якими засобами зробити управління Одесою безпечним і зручним, насамперед для себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (01.09.1939 – 19.11.1942). – Кишинев, 1981. – 319 с.; Егоров В.Ф., Зотов Н.И. 907 дней в тылу врага. – Одесса: Маяк, 1969. – 74 с.
2. Михайлуца М. Релігійна політика румунської окупаційної влади в Південній Бессарабії і Трансністрії (кінець 1930-х – 1944 рр.). – Одеса, 2006. – 237 с.; Щетников В.П. Одесский университет: 1941-1944 годы (по материалам оккупационной прессы) // Записки історичного факультету. – Одеса, 1999. – Вип. 9. – С. 266-271; Черкасов А.А. Оккупация Одессы. Год 1941. Очерки. – Одесса, 2007. – 270 с.; Гридін В. Еще раз об Одессе и Транснистрии в 1941-1944 гг. // Юг. – 1995. – 30 июня.
3. Dallin A. Odessa, 1941-1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule. – Santa Monica, 1957. – 296 p.
4. Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu Biserica ortodoxă si evreii in timpul lui Antonescu. «Dosarile, Istoriei», nr. 11 (75), 2002; Verenka O. Administratia civilă romnă in; Transnistria – Chisinău, 1993; Rodica Solovei Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: 19 auq. 1941. – 29 ian. 1944 Iasi, 2004.
5. Державний архів Одеської області. – Ф.р. – 2249. Дирекція культури Губернаторства Трансністрії. – Оп. 1. – Спр. 200. – Арк. 2.
6. Гридін В. Вказ. праця.
7. Історія Одеси / Редкол.: Станко В.Н. (відп. ред.) та ін. – Одеса: Друк, 2002. – С. 402
8. Молва. – 1943. – 11 апр.
9. Історія Одеси... – С. 402
10. Одесская газета.– 1943. – 20 января
11. Там само. – 1943. – 20 января.
12. Одесская газета. – 1943. – 16 октября.
13. Там само.
14. Там само. – 1943. – 29 марта.
15. Левит И.Э. Вказ. праця... – С. 319.
16. Там само.
17. Одесская газета. – 1942. – 20 февраля.
18. Там само. – 1942. – 1 декабря.
19. Там само. – 1941.–16 декабря.
20. Там само. – 1942. – 19 декабря.
21. Там само. – 1943.– 19 марта.
22. Там само. – 1942. – 20 февраля.
23. Там само. – 1943. – 3 декабря.

24. Там само. – 1942. – 1 июля.
25. Там само. – 1943. – 16 января.
26. Там само. – 1943. – 12 января.
27. Там само. – 1943. – 30 мая.
28. Там само. – 1944. – 13 января.
29. ДАОО. Ф.Р. – 2249. – Оп. 1. – Спр. 200. – л. 75.
30. Одесская газета. – 1943. – 18 апреля

Рецензент – д.і.н., проф. В.П. Шкварець.
Надійшла до редколегії 27.11.2008 р.